

STRATEGIJE SUZBIJANJA I PREVENCIJA DESNOG EKSTREMIZMA U SR NJEMAČKOJ

Damir VELIČKI
Učiteljski fakultet, Zagreb

Marina PERKOVIĆ
Eureka centar, Zagreb

UDK: 329.055.1(430.1)
323.14(430.1)

Pregledni rad

Primljeno: 19. 3. 2009.

Svrha rada jest analiza strategija suzbijanja i prevencije desnog ekstremizma u SR Njemačkoj te iznalaženje odgovarajućega modela za njegovu prevenciju – i u SR Njemačkoj i u ostalim državama. Nakon definiranja pojma desnog ekstremizma, a za čije je određenje od presudne važnosti ideologija nejednakosti usko povezana sa ksenofobijom, rasizmom i revizionizmom, te nakon njegove analize na nekoliko razina (organizirani stranački desni ekstremizam, brojne organizacije, stavovi stanovništva, razni akcijski oblici, supkulturni mladenački desni ekstremizam), analizira se u kojoj je mjeri desni ekstremizam danas prijetnja za njemačku demokraciju. Nakon osvrta na uzroke nastanka desnog ekstremizma (psihološke, sociološke, politološke i integrativne), kao i na ustavnopravne i kaznenopravne mjere suzbijanja desnog ekstremizma, u radu se razmatraju školske i izvanškolske mjere prevencije mladenačkoga desnog ekstremizma u SR Njemačkoj. Dolazi se do zaključka da desni ekstremizam, unatoč evidentnom porastu, nije ozbiljna prijetnja demokratskoj ustavnoj državi, a razloge tomu valja tražiti upravo u raznolikim i sveobuhvatnim mjerama njegova suzbijanja i prevencije koje se u SR Njemačkoj provode, a koje mogu poslužiti kao model za prevenciju desnog ekstremizma i drugim demokratskim društvima.

Ključne riječi: desni ekstremizam, SR Njemačka, prevencija

Damir Velički, Učiteljski fakultet, Savska 77,
10 000 Zagreb, Hrvatska.
E-mail: damir.velicki@ufzg.hr

UVOD

Na početku 21. stoljeća desni je ekstremizam prisutan u gotovo svim zapadnim demokracijama, pa tako i u SR Njemačkoj. On je danas slojevit, moderan i internacionalan fenomen. Desnoekstremistički stavovi nisu toliko rezultat prihvaćanja određenoga političkog programa koliko prihvaćanja svjetonazora. Desnoekstremističko ponašanje ima također mnogo lica: od izbora određene desnoekstremističke stranke, članstva u nekoj organizaciji, sudjelovanja u demonstracijama, pa do nasilja prema pripadnicima etničkih manjina ili društvenih grupa koje se smatraju manje vrijednima. Zbog nacionalsocijalističke prošlosti, dakle povijesne opterećenosti, njemačka je, ali i svjetska, javnost posebno osjetljiva kada je riječ o desnom ekstremizmu u SR Njemačkoj. Upravo zbog toga se u toj zemlji posebno velika pozornost posvećuje mjerama suzbijanja desnog ekstremizma, koje su – budući da je i sam fenomen takav – također vrlo slojevite i sveobuhvatne. Svako bavljenje određenim fenomenom moguće je tek ako mu se jasno ocrtaju konture, ako ga se jasno definira. Stoga u nastavku rada najprije treba precizno definirati pojam desnog ekstremizma, nakon čega se analizira u kojoj je mjeri desni ekstremizam u SR Njemačkoj danas prijetnja demokratskoj ustavnoj državi. Pritom nije riječ samo o organiziranom desnom ekstremizmu, dakle postojanju desnoekstremističkih stranaka i njihovim izbornim uspjesima, nego i o desnoekstremističkom nasilju te o desnoekstremističkim stavovima, kojih ima u određenim dijelovima njemačkoga društva. Nadalje, desni je ekstremizam danas u SR Njemačkoj prisutan u obliku mnogih publikacija, glazbenih grupa, a svakako treba spomenuti i širenje desnoekstremističkih sadržaja na internetu. Nakon osvrta na uzroke nastanka desnog ekstremizma – koji mogu biti psihološke, sociološke, politološke naravi ili se pak mogu tražiti u integraciji spomenutih modela – u nastavku rada bit će riječi o strategijama suzbijanja desnog ekstremizma i prevenciji (mladenačkoga) desnog ekstremizma u toj zemlji.

DESNI EKSTREMIZAM – ODREĐENJE POJMA

U definiranju pojma desnog ekstremizma mogli bismo krenuti od nadređenog pojma političkog ekstremizma, koji su Backe i Jesse definirali kao "skupni pojam za različite političke stavove i nastojanja koja odbijaju demokratsku ustavnu državu i njezine osnovne vrijednosti, bilo da negiraju načelo ljudske jednakosti (desni ekstremizam), bilo da žele načelo jednakosti proširiti na sva životna područja, prekrivajući i ideju individualne slobode (komunizam), bilo da bilo koji oblik državnosti označuju represivnim (anarhizam) (Backes i Jesse, 1996., 45). Backes i Jesse, unatoč različitim ciljevima desnog i lijevog ekstre-

mizma (i anarhizma), vide njihove zajedničke crte u antipluralističkom načinu mišljenja i dijelom u izboru sredstava. Stoga govore o antitetičkom paru i formuliraju misao vodilju o antagonističkim pozicijama ekstremizma i demokracije. Naravno da između lijevog i desnog ekstremizma postoje fundamentalne razlike, ali one ne isključuju i zajedničke strukturne crte.

Sadržajna konkretizacija desnog ekstremizma nije sasvim jedinstvena. Primjerice, pod pojmom desnog ekstremizma Jaschke razumijeva načine ponašanja "koji polaze od rasne ili etnički uvjetovane socijalne nejednakosti ljudi, zahtijevaju etničku homogenost naroda i negiraju načelo jednakosti sadržano u deklaracijama o ljudskim pravima, naglašavaju prednost zajednice pred pojedincem te polaze od podčinjavanja građana državnom rezonu i odbijaju vrijednosti pluralizma liberalne demokracije i žele demokratizaciju vratiti unazad" (Jaschke, 1994., 31). Jaschke nadalje zaključuje da desni ekstremisti teže ukidanju individualizma u korist kolektivističkoga, etnički homogenog, društva. Stöss u konkretizaciji ideološke jezgre u desni ekstremizam ubraja pretjerani nacionalizam, negiranje univerzalnih prava slobode i jednakosti te odbijanje parlamentarno-pluralističkoga sustava (Stöss, 1989., 19). Stöss nadalje ističe da je centralni element desnoekstremističke politike i borba za "povijesnu istinu", dakle revizionizam, te negiranje holokausa. Gessenharter u desni ekstremizam ubraja autoritarnost, antipluralizam, antiparlamentarizam, nacionalizam, uključujući neprijateljstvo prema strancima i dogmatizam (Gessenharter, 1987., 84), a Pfahl-Traughber u glavne značajke desnog ekstremizma ubraja nacionalizam, autoritarnost, antipluralizam i ideologiju nejednakosti (Pfahl-Traughber, 1993.). Usprkos nejedinstvenoj sadržajnoj konkretizaciji, ipak bismo se mogli složiti u tome da je, sažeto rečeno, za određenje političkog ekstremizma kao desnog od presudne važnosti ideologija nejednakosti, koja je usko povezana s agresivnim nacionalizmom te s ksenofobijom, odnosno rasizmom. Autoritarnost, socijaldarvinističke i biološke teze, prikriveni ili otvoreni antisemitizam i ostale rasističke teze koje upozoravaju na "opasnosti od miješanja rasa" nespojive su s ljudskim dostojanstvom i principom ljudske jednakosti. U značajke desnog ekstremizma treba, nadalje, ubrojiti i pokušaje opravdavanja nacionalsocijalističke vladavine, tj. njezinih navodnih pozitivnih učinaka, kao i prešućivanje nacionalsocijalističkih zločina, odnosno njihovo ublažavanje ili potpuno negiranje. Nakon definiranja pojma desnog ekstremizma, u nastavku rada bit će riječi o oblicima njegove prisutnosti u njemačkom društvu te o desnom ekstremizmu kao prijetnji njemačkoj demokraciji.

DESNI EKSTREMIZAM KAO PRIJETNJA NJEMAČKOJ DEMOKRACIJI

Zbog povijesne opterećenosti svjetska je javnost posebno osjetljiva kada je riječ o desnom ekstremizmu u Njemačkoj. Nakon ujedinjenja dviju njemačkih država bili smo svjedoci militantnih ispada desnoekstremističke scene u Njemačkoj, koji su u napadima na domove za azilante u Hoyerswerdi 1991. godine te u Rostock-Lichtenhagenu¹ odnijeli i ljudske živote. Svjetski su mediji opširno izvještavali o navedenim događajima, a u mnogim se natpisima dala iščitati i bojazan o mogućem (ponovnom i nezaustavljivom) usponu desnih ekstremista u Njemačkoj. I danas, potkraj prvoga desetljeća 21. stoljeća, desni ekstremizam sveprisutna je tema u njemačkim medijima, međutim, da bi se odgovorilo na pitanje u kojoj je mjeri desni ekstremizam trenutačno opasnost za njemačku demokraciju, treba se osvrnuti na višestruke pokazatelje. Kao preduvjet tomu valja konkretizirati područja u kojima se desnoekstremističko mišljenje, desnoekstremističke orijentacije i postupci artikuliraju.

Kao prvo, uspjesi desnoekstremističkih stranaka imaju središnju ulogu, jer se desni ekstremizam u javnosti najviše percipira upravo uspjesima na izborima. Međutim, važno je napomenuti da je pritom u središtu interesa krajnji rezultat političkog razvitka, a ne proces koji je njemu prethodio. Istraživanje desnog ekstremizma na ovoj razini usredotočuje se na istraživanje političkog i organizacijskog razvitka desnoekstremističkih stranaka, koje se izražava i u programskom pogledu, kao i u demografsko-sociološkim sastavnicama i motivaciji njezinih članova i birača.

Desni ekstremizam, kao drugo, postoji u organiziranom obliku ne samo na razini stranaka nego i u obliku političkih grupacija, organizacija, udruga, izdavača i sl. koji nisu u užem smislu vezani uz pojedine političke stranke. Desni ekstremizam, nadalje, postoji i u pretpolitičkom prostoru, a pritom se misli općenito na društvene veze koje primarno nisu političkoga karaktera, ali ipak posredno pokazuju određene težnje. Upravo analizom ovih područja artikulacije desnoekstremističkoga mišljenja, orijentacija i postupaka može se iščitati u kojoj je mjeri desni ekstremizam opasnost za njemačku demokraciju.

Što se tiče organiziranoga stranačkog desnog ekstremizma, desnoekstremističke stranke u Njemačkoj postižu povremene zapaženije izborne rezultate. Kao primjer mogli bi se navesti pojedinačni uspjesi desnoekstremističkih stranaka na istočnonjemačkim pokrajinskim izborima – 12,9% glasova za DVU u Sachsen-Anhaltu 1998., 9,2% za NPD u Sachsen 2004. godine, 6,1% za DVU u Brandenburg 2004., 7,3% za NPD u Mecklenburg-Pomeraniji 2006. godine. Međutim, na saveznoj razini ni jedna desnoekstremistička stranka nije se uspjela niti

približiti granici od 5% osvojenih glasova, kako bi si osigurala ulazak u savezni parlament – *Bundestag*. Nadalje, što se tiče ukupnoga desnoekstremističkog potencijala u Njemačkoj, prema podacima Njemačke službe za zaštitu ustava broj desnih ekstremista spremnih na nasilje kreće se u zadnje vrijeme oko 10 000 (*Verfassungsschutzbericht, 2007., 52*), a ukupan broj desnih ekstremista, uključujući članove stranaka NPD, DVU i REP, kao i neonaciste i članove ostalih desnoekstremističkih organizacija, kreće se oko 31 000 (*Verfassungsschutzbericht, 2007., 52*). Broj kaznenih djela s desnoekstremističkom motivacijom iznosio je u Njemačkoj 2007. godine 17 176 (*Verfassungsschutzbericht, 2007., 32*), a od toga se u 980 slučajeva radilo o nasilju.²

Kada je riječ o nasilju desnih ekstremista, godinama se empirijski orijentirano istraživanje bavilo uglavnom njime. Međutim, zamjetni su i novi akcijski oblici djelovanja, poput "borbe za ulicu" i stvaranja "nacionalno oslobođenih zona" ili pak demonstracija. Iako demonstrativni prosvjedi nisu bili u središtu interesa bavljenja desnim ekstremizmom, oni se ipak ni u kojem slučaju ne smiju zanemariti. Neki autori, npr. Virchow, zaključuju da se može govoriti o svjesno razvijenoj politici demonstracija u zadnjih desetak godina (Virchow, 2006.). Demonstracije (kao i ostala okupljanja) prilika su da se upoznaju istomišljenici, da se sklope nova prijateljstva i njeguju stara. Kao drugo, demonstracije su neka vrsta inicijacije, sudionik u javnosti iskazuje svoje stavove i mora računati s time da će ga znanci, kolege i rođaci vidjeti i biti upoznati s njegovim svjetonazorom. Osim toga, ostale društvene grupe gledaju na demonstracije uglavnom kao na provokaciju, što je desnoekstremistički orijentiranoj mladeži prilika da zadovolje svoju potrebu za provokativnim nastupom (Wippermann i sur., 2002.). Ako sudjelovanje u demonstracijama postane učestalo, onda se može govoriti o bitnom dijelu političkoga socijalizacijskog procesa, koji će iz možda samo privremeno i slučajno zainteresiranih mladih pojedinaca učiniti integrirane i mobilizirane članove neonacističkoga pokreta. Jednostrane interpretacije aktualnih događaja, odnosno povijesnih tokova, oblikovanje slike neprijatelja svakako pridonose tomu da mladi ljudi s vremenom sami sebe uvjere u tu ideologiju, zanose se njome te nagovaraju i druge da prihvate ekstremno desne pozicije.

Razloge opadanja broja demonstracija od 2005. godine treba tražiti u " ... pojačanoj primjeni Čl. 130, st. 4 Kaznenoga zakonika" (*Verfassungsschutzbericht, 2007., 54*).³

Međutim, osim ovih ilustrativnih službenih podataka o desnoekstremističkom potencijalu, odnosno broju kaznenih djela te izbornim uspjesima desnoekstremističkih stranaka, treba se osvrnuti i na daljnje pokazatelje, kako bi se dobila potpunija slika o tome u kojoj je mjeri desni ekstremizam prisu-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 19 (2010),
BR. 6 (110),
STR. 1163-1181

VELIČKI, D.,
PERKOVIĆ, M.:
STRATEGIJE SUZBIJANJA...

tan u Njemačkoj. Primjerice, prema podacima Njemačke službe za zaštitu ustavnoga poretka, 2007. godine bilo je 36 izdavača desnoekstremističkih publikacija, a koji nisu formalno vezani uz neku stranku ili organizaciju (Verfassungsschutzbericht, 2007., 124). Broj desnoekstremističkih tiskovina iznosio je 96 (2006.: 86, 2005.: 90), od čega se njih 57 izdaju najmanje tromjesečno (Verfassungsschutzbericht, 2007., 53). Ovdje svakako treba spomenuti službena glasila desnoekstremističkih stranaka koja izlaze tjedno ili mjesečno. Kao najpoznatije može se spomenuti službeno glasilo DVU-a – *National-Zeitung / Deutsche Wochen-Zeitung* – koje izlazi kao tjednik u 35 000 primjeraka, te službeno glasilo stranke NPD-a – *Deutsche Stimme* – koje ima mjesečnu nakladu također od 35 000 primjeraka (Verfassungsschutzbericht, 2007., 94). Osim toga, u Njemačkoj aktivno djeluje i nastupa 146 desnoekstremističkih glazbenih grupa koje nastupaju na koncertima i izdaju nosače zvuka (Verfassungsschutzbericht, 2007., 103). Upravo je desnoekstremistička glazba danas " ... najvažnije sredstvo desnih ekstremista za širenje njihovih misli i ideja unutar scene mladih" (Flad, 2006., 102). Prema procjeni Interpola iz 1999. godine, europski je promet u trgovini desnoekstremističkom glazbom iznosio oko 3,8 milijuna eura. Iako je na prvi pogled riječ o popriličnoj svoti, ipak se radi o skromnim prihodima.⁴ Međutim, važnost ovoga podatka ne treba mjeriti financijskim prihodom, nego više u funkciji producenata i trgovačkih kuća kao elitnih čvorišta u razvijenoj desnoekstremističkoj mreži.

➔ TABLICA 1
Broj demonstracija
od 1997. do 2007.
u SR Njemačkoj

Godina	Broj demonstracija	Broj sudionika	Prosječan broj sudionika
1997.	25	8945	357,8
1998.	46	20960	455,6
1999.	53	12140	229
2000.	70	20070	286,7
2001.	107	29485	275,6
2002.	84	22045	262,4
2003.	92	25070	272,5
2004.	102	28387	278,3
2005.	145	-	-
2006.	126	-	-
2007.	66	-	-

Izvor: Virchow (2006., 76) i Verfassungsschutzbericht (2007., 54)

Svakako treba spomenuti i oko 1000 web-stranica na njemačkom jeziku s desnoekstremističkim sadržajima (Verfassungsschutzbericht, 2007., 53).⁵ Taj se broj stranica možda čini neznatnim u odnosu na milijune internetskih stranica ukupno,

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 19 (2010),
BR. 6 (110),
STR. 1163-1181

VELIČKI, D.,
PERKOVIĆ, M.:
STRATEGIJE SUZBIJANJA...

ali ne treba zaboraviti da je internet po svojem djelovanju i učinku zasjenio ostale medije kojima se širi desnoekstremistička propaganda, poput letaka, časopisa i sl. Taj podatak ima još veću težinu ako se uzme u obzir da je još 2003. godine, prema istraživanju ARD/ZDF-a (ARD/ZDF-Online-Studie, 2003.), 87% mladih u Njemačkoj između 12 i 19 godina rabilo internet barem jednom na mjesec i češće (Van Eimeren i sur., 2003., 339). Postotak mladih korisnika interneta i učestalost upotrebe kontinuirano rastu, pa je npr. 2008. godine 62% mladih od 12 do 19 godina u Njemačkoj svaki dan rabilo internet, a 22% više puta na tjedan. Korisnici su, prema vlastitoj procjeni, dnevno rabili internet 120 minuta (JIM-Studie, 2008., 46). Mladi upotrebljavaju internet i brojne mogućnosti u većoj mjeri nego stariji korisnici, a veću sklonost pokazuju prema zabavnim sadržajima. Usprkos jakom interesu, "praktična medijska kompetencija jedva je prisutna" (JIM-Studie, 2003., 15), što dakako utječe i na interpretaciju i prihvaćanje desnoekstremističkih sadržaja na internetu među mladima.

I naposljetku, kada je riječ o tome u kojoj je mjeri desni ekstremizam prisutan i u kojoj mjeri ugrožava njemačko društvo, treba spomenuti i istraživanje o desnoekstremističkim stavovima koje su proveli Decker i sur. 2006. godine po nalogu zaklade Friedrich Ebert. Oni su željeli istražiti prisutnost demokratskih i desnoekstremističkih stavova u njemačkom društvu. Ispitivanje je pokazalo sljedeće rezultate (usp. Tablicu 2):

☛ **TABLICA 2**
Desnoekstremistički stavovi na zapadu i istoku Njemačke (u postocima) 2006. i 2008. godine

	2006.			2008.		
	ukupno	zapad	istok	ukupno	zapad	istok
zagovaranje diktature	4,8	4,4	6,5	3,7	3,3	5,6
šovinizam	19,3	20,1	16,1	14,9	14,3	17,1
nesnošljivost prema strancima	26,7	25,7	30,6	21,2	18,2	32,6
antisemitizam	8,4	9,5	4,2	9,0	9,3	7,9
socijaldarvinizam	4,5	4	6,2	3,1	3,5	1,6
ublažavanje / uljepšavanje nacionalsocijalizma	4,1	4,6	2	3,2	3,8	1,0

Izvor: Decker i sur. (2006.) i Decker i Brähler (2008.)

Najveće vrijednosti suglasnosti diljem Njemačke – prema istraživanju iz 2006. godine – postigle su šovinističke, ksenofobične i antisemitske izjave. Dok je otprilike svaki dvadeseti Nijemac zagovarao diktaturu, veličao nacionalsocijalizam ili se slagao sa socijaldarvinističkim izjavama, sa ksenofobičnim izjavama složila se četvrtina stanovništva. Što se tiče nesnošljivosti, tj. odbojnosti prema strancima, autori upozoravaju na razliku između istočnoga i zapadnoga dijela Njemačke; na istoku je gotovo "svaki treći ispitanik bio suglasan sa ksenofo-

bičnim izjavama (Decker i sur., 2006., 43). Za razliku od toga, prema rezultatima ovoga istraživanja, antisemitizam je zapadnonjemački fenomen, iako manje izražen: gotovo svaki deseti zapadni Nijemac pokazao se kao antisemit, a petina je zapadnih Nijemaca i šovinistički orijentirana. Isto istraživanje iz 2008. godine, iako je manje ispitanika u odnosu na 2006. godinu zagovaralo diktaturu, imalo šovinističke stavove ili pak veličalo nacionalsocijalizam, zabilježilo je, kako ističu i sami autori, u istočnom dijelu Njemačke porast nesnošljivosti prema strancima, a i antisemitizam je "gotovo dostigao zapadnonjemačku razinu" (Decker i Brähler, 2008., 31).

Činjenica je da je 1952. godine antisemitske stavove imalo 37% Nijemaca, 1960-ih godina taj se postotak prepolovio (Arzheimer i sur., 2000.), ali su istraživanja iz 2006. i 2008. godine pokazala da antisemitske stavove ipak ima još oko 9% Nijemaca, s tendencijom rasta u tzv. novim pokrajinama, tj. na području bivše Istočne Njemačke. Dakako da desnoekstremistički stavovi ne znače da će ti birači na izborima svoj glas zaista i dati nekoj desnoekstremističkoj stranci, ali kada se govori o desnoekstremističkim elementima u nekom društvu, onda je to svakako podatak koji treba uzeti u obzir.

Ukupno gledajući, navedeni podaci upućuju na svu složenost prisutnosti desnog ekstremizma u njemačkoj politici i društvu. Istodobno se nameće pitanje koji su uzroci desnog ekstremizma, pa se treba osvrnuti upravo na njih, kao i na kompleksne mjere suzbijanja i prevencije desnog ekstremizma.

UZROCI, SUZBIJANJE I PREVENCIJA DESNOG EKSTREMIZMA

Kao što se vidi iz izloženoga, zadnjih godina bilježimo mnoge modernizacijske promjene u razvitku desnog ekstremizma. Kao prvo, na razini organizacijskih oblika dotadašnja se prevlast hijerarhijski organiziranih stranačkih struktura i paravojnih organizacija popunjava pokretnim i neformalnim udruženjima. Organizacijski oblici desnog ekstremizma imaju danas vrlo moderan, umrežen karakter. Kao drugo, upada u oči i porast broja akcijskih oblika. Ne radi se više samo o sudjelovanju desnoekstremističkih stranaka na izborima te o publicističkoj djelatnosti, ili pak o strateškom konceptu tzv. "oslobođenih zona", nego na značenju sve više dobivaju akcijski oblici vezani uz glazbu i internet. Novonastala mladenačka desnoekstremistička supkultura ima vlastiti način odijevanja, sluša točno određenu vrstu glazbe, što je dovelo do procvata prave "kulturne" desnoekstremističke industrije s vlastitim proizvodnim i distribucijskih strukturama.

U Njemačkoj se posebno velika pozornost posvećuje mjerama suzbijanja i prevencije desnog ekstremizma, koje su – budući da je i sam fenomen takav – također vrlo slojevite i sveobuhvatne. Mjere su vidljive i na ustavnopravnoj i na kaz-

nenopravnoj razini, kao i na pedagoškom području, odnosno području socijalnog rada.

Na početku svakako treba spomenuti koncept tzv. "borbene demokracije". Time se misli na činjenicu da se je njemačka demokracija spremna suprotstaviti ekstremističkim pozicijama i prije nego što politički ekstremizam prekrši zakon. To se načelo može pronaći u nizu članaka Temeljnoga zakona SR Njemačke. Između ostalog, svakako treba istaknuti mogućnosti zabrane ekstremističkih političkih stranaka (Članak 21. st. 2 Temeljnoga zakona), iako se istodobno mora naglasiti da se instrumenti "borbene demokracije" ne sastoje samo od zaštitnih mjera propisanih u Temeljnom zakonu (Velički, 2007.). Od 6. kolovoza 1951. do 5. travnja 2001. zabranjeno je više od stotinu desnoekstremističkih organizacija – uključujući i stranku Sozialistische Reichspartei (SRP) 1952. godine (<http://www.verfassungsschutz.brandenburg.de>). Od mjera kaznenopravne zaštite mogu se, primjerice, spomenuti Članci 86. i 86.a njemačkoga Kaznenog zakonika, koji govore o "širenju propagandnih materijala protuustavnih organizacija", odnosno o "upotrebi obilježja protuustavnih organizacija". Nadalje, Članci 130. i 131. govore o "huškanju naroda", odnosno o "huškarnja na rasnu mržnju" itd.

Međutim, strategije suzbijanja desnog ekstremizma, ako žele biti uspješne, moraju započeti ondje gdje desni ekstremizam i započinje, odnosno valja provoditi ciljanu prevenciju, a preduvjet svake uspješne prevencije jest da se uoče uzroci. Još 1990-ih godina vodila se intenzivna znanstvena rasprava, uz javnu raspravu, o uzrocima nastanka desnog ekstremizma. Rezultat toga bio je niz teoretskih i praktičnih modela, koji bi se mogli podijeliti u psihološke, sociološke, politološke i integrativne pristupe, a među njima valjalo bi izdvojiti nekoliko prihvaćenijih pristupa (Heitmeyer, 1993.; Birsl, 1994.; Schubarth, 2000.).

Od psiholoških teorija, npr. teorija "autoritarnoga karaktera", ističe se da se on manifestira iskaljivanjem bijesa i frustracija na slabijima. Iz toga slijedi da se moraju prepoznati strahovi i bojazni koji su tome uzrok te da se na njih treba djelovati ciljanim pedagoškim mjerama, kako bi se osjećaj vlastite vrijednosti povećao. Autoritarnost se spominje i u politološkim pristupima, prema kojima se autoritarnost – ili pak etatizam u politički kriznim situacijama – pojačano aktivira, što pak stvara povoljne uvjete za nastanak desnog ekstremizma. Da bi se to spriječilo, ističe se potreba pojačanog odgoja za demokraciju, pogotovo mladih, i to u okviru političkog odgoja.

Od socioloških teorija valja izdvojiti individualizirani pristup, prema kojem se pojedinac sve više odvaja od tradicionalnih veza i prepušta vlastitoj sudbini, što, dakako, do-

nosi i određene rizike. Upravo je njemačko ujedinjenje značilo jedan pomak u tom smjeru. Velika promjena – pomak iz poznatoga životnog okvira – može prouzročiti prazninu u kojoj ljudi rado prihvaćaju jednostavne recepte kojima bi se riješili njihovi životni problemi. Mlađa muška populacija osobito je sklona kompenziranju svoje nesigurnosti osjećajem pripadnosti određenoj skupini, koja se formira preko tobože bitnih razlikovnih značajki, poput boje kože i sl. Iz toga proizlazi potreba pronalaženja funkcionalnih ekvivalenata kojima bi se spriječio gubitak identiteta.

Od integrativnih modela može se izdvojiti spolno-specifičan pristup, prema kojem je desni ekstremizam oblik muškoga svladavanja života, usko povezan s patrijarhalnim strukturama, na rušenju kojih treba preventivno raditi. Zanimljiv je i konfliktnoteoretski pristup, gdje se desni ekstremizam tumači posljedicom individualnih i politički neprerađenih doživljaja konkurencije. On se u prvom redu odnosi na novije konfliktne situacije koje nastaju kao posljedica migracija. Prevencija bi se u ovom slučaju sastojala od prosvječivanja i informiranja javnosti te dobre integracijske politike.

I na kraju treba spomenuti i empirijska istraživanja uzroka desnog ekstremizma, gdje su se kao faktori rizika nastajanja desnog ekstremizma pokazale sljedeće situacije: rigidni odgoj, devijantno društvo, problemi u školi, izopćavanje u djetinjstvu i adolescentnoj dobi, osobito u obitelji i školi i sl. (Heitmeyer i Müller, 1995.; Wahl i Tramitz, 2000.; Wahl i sur., 2001.; Wahl, 2001.). Dakako da spomenuti faktori ne vode automatski desnoekstremističkim stavovima, ali im mogu pogodovati i učvrstiti ih.

Vidi se, dakle, da je desni ekstremizam složen fenomen koji može imati raznorazne uzroke. Upravo stoga nema jednostavna recepta za njegovo suzbijanje, odnosno jednodimenzionalne strategije nisu dovoljne. Potrebni su raznoliki preventivni koncepti na više razina, koji obuhvaćaju i različite ciljne grupe. Kada je riječ o mladima, ti se preventivni koncepti mogu podijeliti na školske i izvanškolske.

U školi prevencija može započeti već od učenja u demokratskoj školskoj kulturi, uključivanjem učenika u oblikovanje školskoga života i nastave, gdje oni uče preuzeti odgovornost, poštovati drugo mišljenje i stvarati kompromise. Političko obrazovanje pritom ima važnu ulogu, jer, između ostaloga, upućuje na to da u složenom svijetu postoje prepoznatljive strukture i veze na koje se može utjecati. Pritom treba istaknuti ne samo poučavanje nego i projektni rad, ostvarivanje međunarodnih kontakata i slično.

Veliku pozornost trebalo bi posvetiti interkulturalnom učenju. Postoje brojne definicije interkulturalnog učenja (Nieke, 1995.; Scherr, 2001.; Grosch i sur., 2000.), koje, usprkos svojoj

različitosti, ipak imaju zajedničku misao vodilju: obrazovanjem i odgojem teži se razvijanju kompetencija koje omogućuju uspješno ophođenje s interkulturalno obilježenim situacijama. Interkulturalnim odgojem "razvija se sposobnost zapažanja kulturnih razlika i kulturne mnogostrukosti (...) te pomoć kod traženja izlaza iz konflikata" (Gudjons, 1993., 265). Interkulturalni odgoj omogućuje pojedincu konfrontaciju s "vlastitim" i "stranim", sagledavanje vlastite pozicije iz drugoga kuta gledišta te proširenje vlastite percepcije života i svijeta (Lubig-Fohsel, 2006.). Pachevska (2003.) ističe i to kako se njime razgrađuje etnocentričan način razmišljanja te potiče promjena stavova koji se odnose na predrasude i stereotipe. Upravo bi tematiziranje predrasuda i straha od "stranoga" trebao biti važan segment školske prevencije desnog ekstremizma. Predrasude nastaju u biografskom razvitku pojedinca i istodobno odražavaju određena raspoloženja u društvu. Predrasuda se čovjek ne rješava lako, same moralne prodičke nisu dovoljne, one su " ... zbog svoje uloge stabiliziranja identiteta vrlo često uporne i otporne čak i prema iskustvu" (Schubarth, 2000., 261). Stoga je mnogo djelotvornije kada se napor za njihovo prevladavanje uklope u procese razmišljanja o samome sebi i vlastitoj životnoj situaciji. Međutim, budući da škola veće odgojne deficite kućnog odgoja teško može kompenzirati, od ključne je važnosti i suradnja s ostalim partnerima, poput obitelji i raznih udruga.

Tako se od izvanškolskih koncepata u Njemačkoj, pogotovo nakon ujedinjenja, pojavilo mnogo inovativnih strategija suzbijanja i prevencije desnog ekstremizma, a posebno treba istaknuti napredak u pedagoškom radu izravno s desnoekstremistički orijentiranom mladeži. Taj rad obuhvaća podržavanje socijalnih potreba djece i mladih, tako da im se stave na raspolaganje prikladne prostorije za rad i boravak, nadalje sportske "ponude", treninge za suzbijanje agresije, kao i političko-povijesno obrazovanje, kojemu je cilj informiranje o novijoj njemačkoj povijesti – posebno nacionalsocijalizmu, u okviru kojih se organiziraju posjeti koncentracijskim logorima i sl. Nadalje, u Njemačkoj postoje brojna savjetodavna mjesta, inicijative i projekti, poput antirasističkih inicijativa, informacijskih centara, multikulturalnih centara, mobilnih savjetodavnih timova i sl., u kojima se može dobiti određena pomoć u vezi s prevencijom desnog ekstremizma.

Konkretno, njemačka je vlada u novije vrijeme, primjerice saveznom programom "Mladež za toleranciju i demokraciju – protiv desnog ekstremizma, nesnošljivosti prema strancima i antisemitizma" ("Jugend für Toleranz und Demokratie – gegen Rechtsextremismus, Fremdenfeindlichkeit und Antisemitismus"), od 2001. do 2006. godine podržala oko 4500 projekata, inicijativa i mjera za jačanje civilnoga društva s pri-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 19 (2010),
BR. 6 (110),
STR. 1163-1181

VELIČKI, D.,
PERKOVIĆ, M.:
STRATEGIJE SUZBIJANJA...

bližno 192 milijuna eura (Frindte, 2007.). Tim se akcijskim programom trebalo, s jedne strane, podržati mlade koji jesu protiv rasizma, a s druge su strane mladi koji su već bili skloni desnoekstremističkim stavovima i ponašanju trebali tim projektom biti od njih odvraćeni. Program ENTIMON dobio je 65,3 milijuna eura i njime se financiralo 2540 projekata i inicijativa kojima se vježbala tolerancija i jačala građanska hrabrost. Dio programa, tzv. CIVITAS, s kojim se financiralo 1680 projekata u istočnom dijelu Njemačke, dobio je 52,1 milijun eura, stremio je poticanju poštovanja prema etničkim, kulturnim i društvenim manjinama. Treći dio programa, XENOS, pokrenut je zato da bi se potisnule ksenofobične i rasističke tendencije u školi i na radnom mjestu. Taj je dio vlada podržala sa 75 milijuna eura iz sredstava Europskoga socijalnog fonda, koji je EU dodatno sufinancirao s daljnjih 85 milijuna eura.⁶

Programom "VIELFALT TUT GUT. Jugend für Vielfalt, Toleranz und Demokratie", što ga je 1. siječnja 2007. pokrenulo njemačko Savezno ministarstvo za obitelj, seniore, žene i mladež, također se želi ojačati civilno društvo, tolerancija i demokracija te podržati rad s mladima, za koje postoji opasnost da padnu pod utjecaj desnog ekstremizma. Predviđeno je da se svake godine programu stavi na raspolaganje 19 milijuna eura. Ciljna grupa programa jesu mladi " ... skloni ksenofobiji, migranti, roditelji, odgojitelji, učitelji i socijalni pedagozi ..." (<http://www.bmfsfj.de>), a jedno od težišta programa jest i evaluacija i znanstveno istraživanje desnog ekstremizma. Naime, kako se približavao kraj 2006. godine, sve se više postavljalo pitanje – i od političara i od novinara te od znanstvenika – o potrebi nastavljanja navedenoga programa pokrenutog 2001. godine. Kao što se vidi, radilo se o velikim financijskim sredstvima koja su uložena u prevenciju desnog ekstremizma. Dobrim se dijelom stoga i postavilo pitanje koliko su zapravo ti savezni programi učinkoviti, odnosno kako se općenito može mjeriti učinkovitost projekata, inicijativa i mjera. Naime, empirijsko istraživanje učinkovitosti takvih programa krajnje je oskudno, ne samo u Njemačkoj nego i na međunarodnoj razini. Wagner i sur. (2002.) proučavali su i usporedili – u angloameričkoj literaturi – teoretsku podlogu i empirijsku dokazivost mjera za smanjivanje ksenofobičnih i antisemitskih stavova i njihove evaluacije te su došli do zanimljivih zaključaka. Primjerice, izvještavanje u medijima kao mjera za smanjivanje ksenofobičnih i antisemitskih stavova teorijski je vrlo razrađeno, ali praktički ne postoji empirijska evaluacija njihove učinkovitosti. Dvojezični nastavni programi i multikulturalni odgojni programi teorijski su vrlo razrađeni, ali samo ograničeno ili pak djelomično evaluirani, dok su, primjerice, informiranje u školi, miješano susjedstvo, kontakti na radnom mjestu i teorijski dobro utemeljeni, ali se i nji-

ZAKLJUČAK

hova empirijska evaluacija pokazala vrlo uspješnom (Wagner i sur., 2002., 107). I završni izvještaji akcijskoga programa iz 2001. godine ilustrirali su poteškoće znanstvene evaluacije uspješnosti programa, stoga se u znanstvenim krugovima ustrajalo na formuliranju točnih procedura i kriterija, kako bi se osiguralo kvalitetno provođenje takvih programa (Frindte, 2007.).

U Njemačkoj je danas desni ekstremizam, za određenje kojega je od presudne važnosti ideologija nejednakosti, koja je usko povezana s agresivnim nacionalizmom, ksenofobijom, rasizmom i revizionizmom, zaista i slojevit i moderan fenomen. Slojevit jer se ne može mjeriti samo uspjesima desnoekstremističkih stranaka na izborima, nego on postoji i u obliku raznih organizacija, udruga, izdavača, kao i u stavovima dijela stanovništva. Posebno valja istaknuti postojanje supkulturnoga mladenačkog desnog ekstremizma što ga karakterizira pojačana spremnost na nasilje. Desni je ekstremizam moderan fenomen, jer sve više na značenju dobivaju akcijski oblici vezani uz glazbu i internet, a s time u vezi razvila se i "desnoekstremistička industrija" s vlastitim proizvodnim strukturama i zamjetnijim financijskim prihodima. Uzroci nastanka desnog ekstremizma mogu biti višestruki; mogu biti psihološke, sociološke ili pak politološke naravi, mogu se tražiti u integraciji više pristupa, pa su, u skladu s tim, i mjere suzbijanja i prevencije desnog ekstremizma također vrlo slojevite i sveobuhvatne. Njemačka se služi u velikoj mjeri ustavnopravnim i kaznenopravnim sredstvima suzbijanja desnog ekstremizma, o čemu svjedoči i velik broj zabranjenih desnoekstremističkih organizacija. SR Njemačka se, kako bi sačuvala svoj demokratski poredak, ne ustručava upotrijebiti sve instrumente "borbene demokracije", iako je taj koncept "ugrožen i lomljiv kao i svi ljudski planovi" (Steinberger, 1974., 600), a prostor između potrebne zaštite slobode i njezina ograničavanja vrlo uzak. Usprkos tome, Njemačka se istodobno kao demokratska ustavna država ni u kojem slučaju ne može dovesti u pitanje, jer ona stalno preispituje mjere koje se primjenjuju protiv političkog ekstremizma. To je potrebno, jer pretjerano ekstremne mjere posredno su usmjerene i protiv poretka koji se želi zaštititi. Međutim, strategije suzbijanja desnog ekstremizma u SR Njemačkoj ni u kojem se slučaju ne iscrpljuju samo u represivnim mjerama, nego se, osobito zadnjih desetak godina, velika pozornost posvećuje i preventivnim mjerama – i u obliku školskih i u obliku izvanškolskih koncepata. Sažeto prikazano, očita je sveobuhvatnost mjera. Represivne mjere zabranjivanja, tj. kaznenopravnih sankcija, svakako imaju svojega učinka, ali desni ekstremizam trebao bi se suzbijati ondje gdje i započinje, dakle u obliku ciljane prevencije. Da bi

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 19 (2010),
BR. 6 (110),
STR. 1163-1181

VELIČKI, D.,
PERKOVIĆ, M.:
STRATEGIJE SUZBIJANJA...

prevencija bila učinkovita, valja prvo sagledati opasnost od desnog ekstremizma, koja se ne mjeri samo izbornim uspjesima desnoekstremističkih stranaka nego i stavovima stanovništva o rasizmu i antisemitizmu, kao i o šovinističkim stavovima te sklonosti zagovaranja diktature. U skladu s time se u Njemačkoj provelo nekoliko, ovdje navedenih, istraživanja o tome, koja su dala relevantne rezultate. Nadalje, nakon pokretanja preventivnih mjera, svakako je trebalo provesti evaluaciju postignutog, kako bi se omogućila što veća učinkovitost učinjenoga. Primjerice, desnoekstremističko nasilje rezultat je kompleksnoga sklopa društvenih, individualnih i obiteljskih, pa i situacijskih, utjecaja, pa bi stoga i prevencija trebala započeti na različitim razinama, povezivanjem rada škole, policije i socijalnog rada. Pritom valja poštovati regionalne specifičnosti, lokalne faktore rizika, upletene grupe i institucije, pa stoga i ne začuđuje što se u sklopu novoga akcijskog programa "Vielfalt tut gut" velika pozornost posvećuje lokalnim akcijskim planovima, dakle lokalno izrađenim konceptima u kojima usko surađuju " ... lokalna tijela civilnog društva – od crkvi, preko udruga i klubova, pa sve do angažiranih građanki, građana i mladih" (<http://www.vielfalt-tut-gut.de>). Cilj je da se stvori gusta mreža demokratskih snaga, koja bi sprječavala širenje desnoekstremističkih i ksenofobičnih stavova među mladima.

Na kraju bi se moglo postaviti pitanje jesu li mjere i pristup suzbijanja, tj. prevencije desnog ekstremizma u SR Njemačkoj, doista uzorni, odnosno je li moguće i bi li se trebao taj, nazovimo ga uvjetno, "model" primijeniti i u drugim zemljama. Kako bi se na to pitanje odgovorilo, valja napomenuti da opasnost od desnog ekstremizma nije podjednako velika u svim državama. U većini europskih demokracija, spomenimo samo organizirani stranački desni ekstremizam, desnoekstremističke stranke ne postižu takve izborne uspjehe koji bi im omogućavali ulazak u parlament, a ako i jesu zastupljene u parlamentu, onda nisu ozbiljnija politička snaga. Što se tiče Njemačke, ako sagledamo izborne rezultate od 1949. do kraja 2008. godine, ni jedna se desnoekstremistička stranka svojim izbornim uspjesima nije uspjela niti približiti saveznom parlamentu (Bundestagu). Najbolji rezultat na saveznoj razini od desnoekstremističkih stranaka postigao je sa 4,3% NPD 1969. godine. Na pokrajinskoj razini desnoekstremistički zastupnici sjede u nekoliko pokrajinskih parlamenata (u Brandenburg-u 6 DVU-a, u Saskoj 12 NPD-a, Bremen-u 1 DVU-a, a u Mecklenburg-Vorpommern 6 NPD-a),⁷ ali često upadaju u oči svojom neaktivnošću, nekompetencijom i razjedinjenošću.⁸ U svakoj zemlji, u skladu ne samo s izbornim rezultatima nego uzimajući u obzir i sve ostale navedene pokazatelje opasnosti od desnog ekstremizma, ostaje na mjerodavnim institucijama da procijene u kojoj će se mjeri i s kojim financijskim

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 19 (2010),
BR. 6 (110),
STR. 1163-1181

VELIČKI, D.,
PERKOVIĆ, M.:
STRATEGIJE SUZBIJANJA...

sredstvima boriti protiv desnoekstremističkih pojava, a iz primjera SR Njemačke mogu se, kao što je u radu prikazano, izdvojiti odrednice koje upućuju na način učinkovita suzbijanja i preveniranja desnog ekstremizma.

Zaključno treba ukratko istaknuti, a to se ne odnosi samo na SR Njemačku, da je jačanje demokratske političke kulture najbolja zaštita od desnog ekstremizma, a obrazovne ustanove pritom bi trebale imati važnu ulogu. Nadalje, a što je potpuno neovisno o financijskim mogućnostima određene države, političari bi se trebali odlučno i jasno ograditi od bilo kakvih desnoekstremističkih stavova i izjava, a i sami bi mediji diferenciranim izvješćivanjem mogli dati svoj doprinos u suzbijanju rasizma i diskriminacije.

BILJEŠKE

¹ Opširnije o tim događajima, kao i o napadima na području zapadne Njemačke – Möllnu i Solingenu – usp. Jaschke i sur. (2001.).

² Zabilježeno je najviše propagandnih delikata, njih 11 935. Nanošenje materijalne štete zabilježeno je npr. u 821 slučaju (<http://www.bmi.bund.de>, 19. 2. 2009.).

³ Prema tom članku, "Kaznom zatvora do tri godine ili novčanom kaznom bit će kažnjen onaj tko javno ili u skupini narušava javni mir, i to tako da vrijeđa dostojanstvo žrtava prihvaćanjem, veličanjem ili opravdavanjem nacionalsocijalističke samovlasti".

⁴ Budući da se troškovima produkcije trebaju pridodati i troškovi odvjetnika za brojne kaznene postupke, ta se svota treba relativizirati. To više ako se usporedi s brojkama godišnjega prometa s nosačima zvuka. Tako je 2001. godine u Njemačkoj prodano 225,2 milijuna nosača zvuka u trgovačkoj vrijednosti od 2378,8 milijuna eura (Hlad, 2006., 113, pozivajući se na <http://www.bundesregierung.de/Anlage475159/Studie+zur+Musikexpoertfoerderung.pdf>, 5. 7. 2003.).

⁵ Godine 2003., prema podacima njemačkoga Ministarstva unutrašnjih poslova, bilo ih je oko 950 (<http://www.bmi.bund.de>, 9. 7. 2004.).

⁶ Opširnije usp. završni izvještaj o provođenju programa "Jugend für Toleranz und Demokratie – gegen Rechtsextremismus, Fremdenfeindlichkeit und Antisemitismus", objavljen na stranicama Saveznoga ministarstva za obitelj, seniore, žene i mladež (<http://www.bmfsfj.de>, 23. 1. 2009.).

⁷ Stanje zabilježeno u siječnju 2009.

⁸ Opširnije o parlamentarnoj aktivnosti DVU-a usp. Hoffmann i Lepszy, 1998.

LITERATURA

Arzheimer, K., Schoen, H. i Falter, J. W. (2000.), *Rechtsextreme Orientierungen und Wahlverhalten*. U: W. Schubarth i R. Stöss, *Rechtsextremismus in der Bundesrepublik Deutschland. Eine Bilanz* (str. 220-245), Bonn, Bundeszentrale für politische Bildung.

Backes, U. i Jesse, E. (1996.), *Politischer Extremismus in der Bundesrepublik Deutschland*, Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung.

Birsl, U. (1994.), *Rechtsextremismus: weiblich-männlich? Eine Fallstudie*, Opladen: Leske+Budrich.

Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend, <http://www.bmfsfj.de> (20. 2. 2009.)

Decker, O., Brähler, E. i Geißler, N. (2006.), *Vom Rand zur Mitte. Rechts-extreme Einstellungen und ihre Einflussfaktoren in Deutschland*, Berlin: Friedrich Ebert Stiftung.

Decker, O. i Brähler, E. (2008.), *Bewegung in der Mitte. Rechtsextreme Einstellungen in Deutschland 2008 mit einem Vergleich von 2002 bis 2008 und der Bundesländer*, Berlin: Friedrich Ebert Stiftung/Forum Berlin.

Flad, H. (2006.), Zur Ökonomie des rechtsextremen Szene – Die Bedeutung des Handels mit Musik. U: A. Klärner i M. Kohlstruck (ur.), *Moderner Rechtsextremismus in Deutschland* (str. 102-116), Hamburg, Hamburger Edition.

Frindte, W. (2007.), Präventionsansätze gegen Rechtsextremismus. *Aus Politik und Zeitgeschichte*, 11: 32-38.

Gessenharter, W. (1987.), Extremismus. U: A. Görlitz i R. Prätorius, *Handbuch Politikwissenschaft. Grundlagen, Forschungsstand, Perspektiven* (str. 84-86), Reinbek, Rowohlt.

Grosch, H., Groß, A. i Leenen, W. R. (2000.), *Methoden interkulturellen Lehrens und Lernens*, Saarbrücken: Herausgegeben von der ASKO Europa Stiftung.

Gudjons, H. (1993.), *Pedagogija: temeljna znanja*, Zagreb: Educa.

Heitmeyer, W. (1993.), Gesellschaftliche Desintegrationsprozesse als Ursachen fremdenfeindlicher Gewalt und politischer Paralisierung. *Aus Politik und Zeitgeschichte, Beilage zur Wochenzeitung Das Parlament*, B2/3: 3-13.

Heitmeyer, W. i Müller, J. (1995.), *Fremdenfeindliche Gewalt junger Menschen: Biographische Hintergründe, soziale Situationskontexte und die Bedeutung strafrechtlicher Sanktionen*, Bonn: Forum-Verlag.

Hoffmann, J. i Lepszy, N. (1998.), *Die DVU in den Landesparlamenten: Inkompetent, zerstritten, politikunfähig. Eine Bilanz rechtsextremer Politik nach zehn Jahren*, St. Augustin: Konrad-Adenauer-Stiftung.

<http://www.vielfalt-tut-gut.de> (20. 2. 2009.)

Jaschke, H.-G. (1994.), *Rechtsextremismus und Fremdenfeindlichkeit. Begriffe, Positionen, Praxisfelder*, Opladen: Westdeutscher Verlag.

Jaschke, H.-G., Rättsch, B. i Winterberg, Y. (2001.), *Nach Hitler. Radikale Rechte rüsten auf*, München: Goldmann.

JIM – Studie (2003.), *Stuttgart, Medienpädagogischer Forschungsverbund Südwest*. <http://www.mpfs.de> (20. 2. 2009.)

JIM – Studie (2008.), *Stuttgart, Medienpädagogischer Forschungsverbund Südwest*. <http://www.mpfs.de> (20. 2. 2009.)

Lubig-Fohsel, E. (2006.), *Interkulturelles Lernen*, Berlin: Cornelsen Verlag.

Nieke, W. (1995.), *Interkulturelle Erziehung und Bildung. Wertorientierungen im Alltag*, Opladen: Leske+Budrich.

Pachevska, M. (2003.), *Interkulturelle Erziehung im früh beginnenden Fremdsprachenunterricht*, Berlin: Logos Verlag.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 19 (2010),
BR. 6 (110),
STR. 1163-1181

VELIČKI, D.,
PERKOVIĆ, M.:
STRATEGIJE SUZBIJANJA...

Pfahl-Traughber, A. (1993.), *Rechtsextremismus. Eine kritische Bestandsaufnahme nach der Wiedervereinigung*, Bonn: Bouvier.

Scherr, A. (2001.), Interkulturelle Bildung als Befähigung zu einem reflexiven Umgang mit kulturellen Einbettungen. *Neue Praxis*, 4: 347-357.

Schubarth, W. (2000.), Pädagogische Konzepte gegen Rechtsextremismus. U: W. Schubarth i R. Stöss (ur.), *Rechtsextremismus in der Bundesrepublik Deutschland. Eine Bilanz* (str. 249-270), Bonn, Bundeszentrale für politische Bildung.

Steinberger, H. (1974.), *Konzeption und Grenzen freiheitlicher Demokratie. Dargestellt am Beispiel des Verfassungsrechtsdenkens in den Vereinigten Staaten von Amerika und des amerikanischen Antisubversionsrechts*, Berlin: Springer Verlag.

Stöss, R. (1989.), *Die extreme Rechte in der Bundesrepublik Deutschland. Entwicklung, Ursachen, Gegenmaßnahmen*, Opladen: Westdeutscher Verlag.
Temeljni zakon (ustav) Savezne Republike Njemačke (1994.), Osijek: Pan Liber.

Van Eimeren, B., Gerhard, H. i Frees, B. (2003.), Internetverbreitung in Deutschland. *Media Perspektiven*, 8: 338-358.

Velički, D. (2007.), Koncept "borbene demokracije" u SR Njemačkoj. *Politička misao*, 44 (4): 35-54.

Verfassungsschutzbericht (2007.), Berlin: Bundesministerium des Innern.
Verfassungsschutz Brandenburg, <http://www.verfassungsschutz.brandenburg.de> (20. 2. 2009.)

Virchow, F. (2006.), Dimensionen der "Demonstrationspolitik" der extremen Rechten in der Bundesrepublik Deutschland. U: A. Klärner i M. Kohlstruck (ur.), *Moderner Rechtsextremismus in Deutschland* (str. 45-67), Hamburg, Hamburger Edition.

Wagner, U., Christ, O. i van Dick, R. (2002.), Die empirische Evaluation von Präventionsmaßnahmen gegen Fremdenfeindlichkeit. *Journal für Konflikt- und Gewaltforschung*, 4: 101-117.

Wahl, K. i Tramitz, Ch. (2000.), Die tiefen Wurzeln extremer Emotionen. New Look in der Sozialforschung – Fremdenfeindlichkeit. *DJI Bulletin*, Heft 51/52: 8-13.

Wahl, K. (ur.) (2001.), *Fremdenfeindlichkeit, Antisemitismus, Rechtsextremismus. Drei Studien zu Tatverdächtigen und Tätern*, Schriftenreihe Texte zur inneren Sicherheit, BMI – Bundesministerium des Innern, Berlin.

Wahl, K., Tramitz, Ch. i Blumtritt, J. (2001.), *Fremdenfeindlichkeit: Auf den Spuren extremer Emotionen*, Opladen: Leske+Budrich.

Wippermann, C., Zarcos-Lamolda, A. i Krafeld, F. J. (2002.), *Auf der Suche nach Thrill und Geborgenheit. Lebenswelten rechtsradikaler Jugendlicher und neue pädagogische Perspektiven*, Opladen: Leske+Budrich.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 19 (2010),
BR. 6 (110),
STR. 1163-1181

VELIČKI, D.,
PERKOVIĆ, M.:
STRATEGIJE SUZBIJANJA...

Strategies for Combating and Preventing Right-Wing Extremism in the Federal Republic of Germany

Damir VELIČKI
Faculty of Teacher Education, Zagreb

Marina PERKOVIĆ
Eureka Centre, Zagreb

The purpose of the article is to analyse strategies for combating and preventing right-wing extremism in the Federal Republic of Germany and to find an adequate model for its prevention in Germany as well as in other countries. After defining right-wing extremism, and of the utmost importance in defining it is the ideology of inequality closely connected to xenophobia, racism and revisionism, and after its analysis on several levels (organised right-wing party extremism, numerous organisations, population attitudes, various forms of action, sub-cultural extremism of rightist youth groups), the authors discuss to what extent right-wing extremism currently represents a threat to German democracy. Following an analysis of what causes the development of right-wing extremism (psychological, sociological, political and integrative factors) and also of the constitutional and criminal-law measures for preventing right-wing extremism, the paper discusses the in-school and out-of-school prevention of rightist extremism of youth in Germany. Furthermore, the authors conclude that right-wing extremism does not, in spite of its evident growth, represent a serious threat to the democratic constitutional state, the reason for which can be found in various comprehensive measures of prevention which are being implemented in Germany, and which can serve as a model for the prevention of right-wing extremism in other democratic countries.

Keywords: right-wing extremism, Federal Republic of Germany, prevention

Strategien zur Bekämpfung und Prävention von Rechtsextremismus in der Bundesrepublik Deutschland

Damir VELIČKI
Lehramtsfakultät, Zagreb

Marina PERKOVIĆ
Eureka center, Zagreb

Mit dieser Arbeit sollen Strategien zur Bekämpfung und Prävention von Rechtsextremismus in der Bundesrepublik Deutschland (BRD) analysiert und ein adäquates Modell für seine Prävention sowohl in der BRD als auch in anderen Ländern ermittelt werden. Die Autoren unternehmen

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 19 (2010),
BR. 6 (110),
STR. 1163-1181

VELIČKI, D.,
PERKOVIC, M.:
STRATEGIJE SUZBIJANJA...

zunächst eine Definition des Begriffs Rechtsextremismus, für dessen Bestimmung die mit Xenophobie, Rassismus und Revisionismus eng verbundene Ideologie der Ungleichheit von entscheidender Bedeutung ist. Im nächsten Schritt wird der Begriff auf mehreren Ebenen analysiert (organisierter parteilicher Rechtsextremismus, zahlreiche Organisationen, rechtsextremistische Einstellungen in der Bevölkerung, verschiedene Aktionstypen, subkultureller jugendlicher Rechtsextremismus), und die Autoren untersuchen, in welchem Maße der Rechtsextremismus heute eine Bedrohung für die deutsche Demokratie darstellt. Nach einem Rückblick auf die Entstehungsgründe des Rechtsextremismus (psychologische, soziologische, politologische und integrative) sowie auf verfassungs- und strafrechtliche Maßnahmen zur Bekämpfung des Rechtsextremismus, werden schulische und außerschulische Maßnahmen zur Prävention von jugendlichem Rechtsextremismus in der BRD erörtert. Die Autoren kommen zu dem Schluss, dass der Rechtsextremismus trotz seiner offenkundigen Zunahme keine ernsthafte Bedrohung für den demokratischen Verfassungsstaat darstellt. Die Gründe dafür sind in den vielfältigen und umfassenden Maßnahmen zu suchen, die zu seiner Bekämpfung und Prävention in der BRD durchgeführt werden und die auch anderen demokratischen Gesellschaften als Modell zur Prävention von Rechtsextremismus dienen können.

Schlüsselbegriffe: Rechtsextremismus, Bundesrepublik Deutschland, Prävention